

УДК 343.9:343.575

Літун О.О.
здобувач
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ СТОСОВНО БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ДІТЕЙ, ВТЯГНЕНИХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНУ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ

Визначено особливості проведення невідкладних розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків. У результаті аналізу сучасної специфіки розшукової роботи оперативних підрозділів та думок оперативних працівників визначено, що для своєчасного вжиття заходів з розшуку безвісти зниклих дітей важливим є визначення ознак, що свідчатимуть про можливе втягнення дитини у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, або добровільне (несвідоме) заняття нею такою діяльністю. До таких ознак можна віднести: часте перебування дитини у місцях, де поширено розповсюдження наркотиків; підтримання дружніх стосунків з особами, причетними до незаконного обігу наркотиків або вживання останніх; безпричинна зміна поведінки, настрою, психологічного та фізичного стану; поступова або різка зміна інтересів до навчання, роду занять, кола спілкування; зміна характеру і змісту розмов (часте вживання жаргонів) та ін.; колишнє затримання працівниками поліції, у тому числі з особами, які вживали наркотики, наявність за місцем мешкання сторонніх предметів, лікарських засобів чи речовин (гумові контрацептиви (презервативи); обрізки хірургічних рукавичок; препарати, що знижують кислотність шлунку; скріплюючі таблетки; заспокійливі ліки для зняття болю; фольга; йод; перманганат калію; сірка тощо); перебування на обліку у правоохоронних органах; підвищена зацікавленість дитини до програмних продуктів у мережі Інтернет, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків та ін.

Ключові слова: дитина, зниклий безвісти, кримінальне провадження, незаконний обіг наркотиків, розшуковий захід, розшук.

Постановка проблеми. Недостатній стан матеріального забезпечення сімей, безробіття, недоступність або часткове впровадження державних програм зайнятості молоді та населення, складна криміногенна ситуація в країні стають підґрунтям до поширення побутових конфліктів у родинах, що негативно впливає на світогляд дітей, які в них виховуються.

Оперативно-слідча практика роботи підрозділів ювенальної превенції та кримінальної поліції Національної поліції України свідчить, що найбільш частими причинами безвісного зникнення дітей є побутові конфлікти у родинах, відсутність достатньої уваги батьків, опікунів, піклувальників до виховання.

На цьому ґрунті у дітей до 18 років формується тенденція до вчинення правопорушень та злочинів, у тому числі і тих, які віднесені до категорії тяжких і особливо тяжких.

При цьому частина фактів безвісного зникнення дітей відбувається у зв'язку із втягненням їх у злочинну діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотиків. Фактичною стороною відсутності будь-яких даних про місцезнаходження такої дитини можуть бути як об'єктивні чинники, тобто примусове або насильницьке утримування дитини, втягнутої у злочинну діяльність (здійснення психологічного впливу, використання компрометуючих матеріалів, залякування), аутизм, так і суб'єктивні, що пов'язані із свідомим переховуванням дитини (неповнолітнього) від батьків (опікунів, усиновителів), правоохоронних органів у зв'язку із побоюванням бути притягненим до кримінальної чи адміністратив-

ної відповідальності за вчинення протиправних дій.

У зв'язку з цим здійснення розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, має ряд особливостей в організаційно-тактичному контексті, що обумовлює своєчасність і необхідність дослідження цієї тематики. Останні обставини визначають актуальність теми дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вивчення та узагальнення наукових досягнень вчених стосовно розробки рекомендацій з удосконалення розшукової роботи правоохоронних органів, якими займались С.І. Апухтін, Б.І. Бараненко, О.І. Бастрикін, Р.С. Белкін, С.В. Богданов, Д.В. Бойчук, В.Р. Вагін, Н.В. Гуменна, Я.М. Ковч, Д.О. Компанієць, Є.І. Макаренко, П.П. Михайленко, К.В. Муравйов, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, В.Ф. Новосядло, С.В. Обшалов, П.О. Олейник, В.П. Пилипчук, В.І. Попов, Є.В. Поляков, О.В. Поярков, Е.В. Рижков, М.В. Салтєвський, І.В. Сервецький, В.О. Сілюков, М.В. Терзієв, О.Й. Хомут, Ю.Е. Черкасов, Б.М. Шавер, М.П. Шаламов та ін., дають змогу оцінити тему особливостей проведення невідкладних розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, як недостатньо досліджену.

Метою даної статті є спроба автора визначити особливості проведення невідкладних розшукових заходів стосовно безвісти зниклих дітей, втягнених у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідними кроками до подолання викликів підвищення рівня злочинності та низького рівня ефективності превентивних заходів у сфері протидії злочинності, передбачених Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, є удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з організованою злочинністю і протидії торгівлі людьми, наркозлочинності, кіберзлочинності та ін. [1].

Такі заходи повинні бути органічно поєднані із аналізом криміногенної ситуації. Головна увага повинна приділятися зросту наркозлочинів (злочинів порнографічного характеру та ін.) у середовищі неповнолітніх та дітей, втягнутих у злочинну діяльність, у тому числі представниками транснаціональних і транскордонних організованих груп та злочинних організацій.

Аналіз слідчо-оперативної практики протидії злочинності, пов'язаній із втягненням неповнолітніх, дає змогу засвідчити випадки надання неповнолітніми дівчатами у всесвітній мережі Інтернет по веб-камерам он-лайн послуг порнографічного характеру за грошові кошти. Так, в ході проведення оперативно-розшукових заходів в с. Вільне Криворізького району Дніпропетровської області у 2017 р. було викрито орендований будинок, в якому неповнолітні дівчата у всесвітній мережі Інтернет за допомогою веб-камер надавали онлайн-послуги порнографічного характеру за грошові кошти [2].

При цьому для подолання фізичної втоми неповнолітніх (дітей) втягують у вживання наркотиків з метою надання майже безперервної он-лайн трансляції. Для переборювання світоглядних процесів дитини щодо шкоди вживання наркотиків злочинцями активно використовуються підлітки старшого покоління, які тривалий час зловживають наркотиками і стають негативним прикладом.

Як приклад, зазначимо, що у 2017 році оперативники викрили організацію ТОВ «Експедиція» у числі п'яти осіб, які «завербували» близько сотні громадян України для роботи в Росії (з метою використання їх у наркобізнесі для розташування так званих закладок наркотиків), які у подальшому там відбувають покарання за вчинення наркозлочинів. Завербованим особам на території

нашої держави дають «службові» мобільні телефони, якими люди користуються в приватних розмовах. Усі дзвінки прослуховуються. Коли людина вже збирається повернутися додому і каже це комусь в телефонній розмові, її затримують за вчинення злочину, пов'язаного із незаконним обігом наркотиків [3].

Слід зауважити, що на території нашої держави сьогодні не менш розповсюдженими є випадки поширення наркотиків серед підлітків за допомогою мережі Інтернет. Інтернет-адреси з можливістю придбання наркотичних засобів чи психотропних речовин розповсюджуються у школах, дитячих садках шляхом нанесення кольорових написів на будинках, огорожах, спортивних майданчиків, громадських туалетах та ін.

У зв'язку з цим важливою умовою встановлення місцезнаходження дітей, які зникли безвісти через втягнення їх у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, є вірне визначення причини зникнення для організації здійснення пошуку у правильному напрямку та своєчасного проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій (далі – СРД), негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

Особливість отримання повідомлення про факт безвісної відсутності дитини полягає в тому, що про подію в більшості випадків повідомляють її рідні і близькі. Ці повідомлення мають яскраво виражене емоційне забарвлення. З огляду на це варто звернути увагу на основні три моменти:

– по-перше, під час спілкування необхідно здійснити спробу отримати максимум інформації, щодо події, про слідові картини залишену у останньому місці знаходженні дитини;

- по-друге, необхідно проінструктувати заявника, що необхідно здійснити аби зберегти залишені у помешканні речі, сліди тощо;

- по третє, необхідно з'ясувати, де саме знаходиться місце пригоди. У разі необхідності домовитись з заявником, де він зустріне машину з членами СОГ.

У зв'язку з цим під час опитування батьків (опікунів, піклувальників, сусідів, знайомих, друзів, вчителів, вихователів та ін.) за фактом безвісного зникнення дитини необхідно встановлювати такі обставини:

- коли, де і хто бачив дитину востаннє та за яких обставин;

- прізвище, ім'я, по батькові, вік, прикмети, у що одягнена дитина та які речі має при собі, особливі прикмети;

- чи знає/може назвати дитина своє прізвище, ім'я, по батькові адресу, номери телефонів батьків чи інших родичів;

- які заходи було вжито для розшуку, кому дзвонили, з ким спілкувалися;

- чи не надходили дзвінки з вимогою викупу;

- чи були раніше випадки, коли дитина зникала. Якщо аналогічна ситуація вже траплялася, з'ясувати, за яких обставин і де вона була знайдена і куди може піти знов;

- до кого з родичів чи знайомих могла піти дитина: адреси, телефони;

- чи не з'явилося останнім часом знайомих, які б цікавилися дитиною;

- в якому стані здоров'я перебувала дитина, чи немає у неї хронічних захворювань;

- який психологічний стан дитини, чи не змінювалася раптово її поведінка останнім часом;

- які має захоплення (можливо мріяла відвідати змагання, концерт, виставу та ін.);

- взаємовідносини в сім'ї (чи проживають батьки разом, які сварки траплялися останнім часом в сім'ї) та ін.

З цією метою важливим є визначення ознак, що свідчатимуть про можливе втягнення дитини, у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом

наркотиків, або добровільне (несвідоме) заняття нею такою діяльністю.

Аналіз оперативно-слідчої практики дає змогу визначити, що до таких ознак можуть відноситися: часте перебування дитини у місцях, де поширене розповсюдження наркотиків; підтримання дружніх стосунків з особами, які причетні до незаконного обігу наркотиків або вживання останніх; безпричинна зміна поведінки, настрою, психологічного та фізичного стану; поступова або різка зміна інтересів до навчання, роду занять, кола спілкування; зміна характеру і змісту розмов (часте вживання жаргонів) тощо; колишнє затримання працівниками поліції, у тому числі з особами, які вживали наркотики; наявність за місцем мешкання сторонніх предметів, лікарських засобів чи речовин (гумові контрацептиви (презервативи); обрізки хірургічних рукавичок; препарати, що знижують кислотність шлунку; скріплюючі таблетки; заспокійливі ліки для зняття болю; фольга; йод; перманганат калію; сірка тощо); перебування на обліку у правоохоронних органах та ін.

Якщо під час досудового розслідування буде встановлено, що до організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів було залучено неповнолітню особу, то крім обставин, передбачених ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, повинні також бути з'ясовані:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [4, с. 24].

У ході проведення огляду останнього місця проживання чи перебування дитини необхідно здійснити пошук і вилучення:

- слідів, ознак, доказів, що можуть свідчити про кримінальний характер події;

- фотографій у різних ракурсах, фотокарток на яких відображені індивідуальні особливості дитини (родимі плями, татування, особливі прикмети тощо);

- зразків тканини одягу, в яку була одягнена дитина у момент події, що призвела до її безвісної відсутності;

- волосся дитини, яка зникла безвісти, на щітках, гребінцях, білизні, одязі, головних уборах (раніше відрізаних косах, локонах);

- предметів та одягу, на яких є потожирові виділення дитини;

- відбитків пальців на предметах туалету, меблях, електроприладах тощо;

- предметів одягу, взуття, за якими об'єктивно фіксуються зріст, будова тіла, окружність голови, довжина стопи тощо.

Крім того, потребують негайної перевірки:

- дані дитини за обліками правоохоронних органів;

- місця можливого місцезнаходження дитини (місця проживання друзів, знайомих – найближчі місця вживання наркотиків, «притони» та ін.);

- приймальники-розподільники для дітей, лікарні, морги.

Сьогодні у діяльності слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України для встановлення осіб безвісно відсутніх та злочинів, поєднаних з використанням ІТ-технологій, використовуються програмні продукти. Крите-

рями результативності пошуку і фіксації електронної інформації можуть бути: своєчасне і точне встановлення IP-адреси; виявлення та відтворення прихованих файлів; встановлення зв'язків осіб у соціальних мережах та ін.

Зазначені можливості доцільно активно використовувати під час розшуку дітей, які зникли безвісти, у тому числі і за фактами втягнення їх у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків.

Одним із способів встановлення особи може виступати пошук інформації за певним ідентифікатором за допомогою різного роду сервісів та ресурсів [5, с. 256].

Знаючи, наприклад, IP-адресу комп'ютера або мережного обладнання особи та розуміючи правила надання доменних імен і закріплення їх за зонами, працівник правоохоронного органу здебільшого має змогу самостійно визначити фізичне місцезнаходження комп'ютера, за яким дана адреса закріплена [6, с. 167], зміст і характер інформації, з якою ознайомлювалася дитина під час відвідування сайтів, у тому числі і протиправного характеру, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків.

Для ефективного використання більшості програмних продуктів у протидії злочинам необхідною є наявність спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. До таких програмних продуктів, що допомагають при визначенні інформації різного виду в мережі Інтернет, належить програма IP-Tools, що містить такі корисні утиліти, як: Ping-Skanner – за діапазоном адрес або за списком адрес; Trase – показує маршрут, яким проходять IP-пакети між комп'ютерами; Whois – одержання реєстраційної інформації про домени з офіційних Whois-серверів; Finger – одержання інформації про користувачів певного хоста; LookUp – визначення IP-адреси хоста або розташування самого сервера за іменем чи навпаки. Також у мережі Інтернет існують інші безкоштовні сервіси, за допомогою яких можна отримати ту чи іншу інформацію щодо ресурсів мережі (сайтів) (наприклад, SmartWhois, Mod IP, City та ін.) [6, с. 168].

У свою чергу, своєчасність залучення відповідних спеціалістів до проведення оперативних заходів або слідчих (розшукових) дій потребує їх достатньої кількості. У цьому контексті особливу увагу слід звернути на підготовку кваліфікованих експертів, брак яких відчувається сьогодні як у вітчизняних, так і закордонних органах правопорядку [7, с. 17], що зумовлює зволікання у проведенні СРД, НСРД, ОРЗ та заходів оперативного пошуку і, як наслідок, втрату моменту несподіваності, наступальності і оперативності застосування.

Між тим слід зазначити, що окремі з названих програмних продуктів, у частині здійснення простих операційних дій під час проведення СРД, НСРД, ОРЗ чи заходів оперативного пошуку, можуть реалізовуватись без залучення спеціаліста з ІТ-технологій, що дозволяє їх використовувати особисто (безпосередньо) оперативному працівнику чи слідчому у розшуковій роботі.

Висновок. Для своєчасного вжиття заходів з розшуку безвісти зниклих дітей важливим є визначення ознак, що свідчатимуть про можливе втягнення дитини у злочинну діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, або добровільне (несвідоме) заняття нею такою діяльністю. До таких ознак можна віднести: часте перебування дитини у місцях, де поширене розповсюдження наркотиків; підтримання дружніх стосунків з особами, які причетні до незаконного обігу наркотиків або вживання останніх; безпричинна зміна поведінки, настрою, психологічного та фізичного стану; поступова або різка зміна інтересів до навчання, роду занять, кола спілкування; зміна характеру і змісту розмов (часте вживання жаргонів) та ін.; колишнє затримання працівниками поліції, у тому числі з особами, які вживали наркотики; наявність за місцем мешкання сторонніх предметів, лікарських засобів чи речовин (гумові

контрацептиви (презервативи); обрізки хірургічних рукавичок; препарати, що знижують кислотність шлунку; скріплюючі таблетки; заспокійливі ліки для зняття болю; фольга; йод; перманганат калію; сірка тощо); перебування на обліку у правоохоронних органах; підвищена зацікавленість дитини до програмних продуктів у мережі Інтернет, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, та ін.

Бібліографічні посилання

1. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р.: Розпорядження КМУ від 15.11.2017 № 1023-р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p>.
2. Про стан розшуку безвісно зниклого «Д.», 18.09.2001 р.н., кримінальне провадження № 12016040720002165 від 21.09.2016 за ч. 1 ст. 115 КК України СВ Довгинцівського ВП Криворізького ВП ГУНП в Дніпропетровській області: Довідка УКР ГУНП в Дніпропетровській області від 16.03.2017.
3. Крищенко А. Торгівля людьми – не менш страшний злочин, ніж вбивство / Офіційний сайт МВС України. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/12568_Artem_Krishchenko_Torgivlya_lyudmi_ne_mensh_strashniy_zlochin_nizh_vbivstvo_FOTO_.htm.
4. Бугайчук К.Л., Савченко О.О., Прибіткова Н.О. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах нового кримінального процесуального та оперативного-розшукового законодавства: науково-методичні рекомендації / МВС України; ХНУВС. Харків, 2015. 99 с.
5. Манджай О.В., Осетинська І.А. Встановлення та визначення місцезнаходження особи за її мережними ідентифікаторами // Актуальні питання розслідування кіберзлочинів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 груд. 2013 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2013. С. 256.
6. Тулупов В.В. Деякі особливості пошуку та встановлення особи при розслідуванні кіберзлочинів / В.В. Тулупов, В.М. Пересічанський // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми (15 листоп. 2017 р., м. Харків) / МВС України, Харків нац. ун-т внутр. справ; координатор проєктів ОБСЄ в Україні. С. 168-169.
7. Бандурка О. М. Щодо розуміння працівниками правоохоронних органів механізму роботи сучасних комп'ютерних технологій // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми (15 листоп. 2017 р., м. Харків) / МВС України, Харків нац. ун-т внутр. справ; координатор проєктів ОБСЄ в Україні. С. 16-17.

Надійшла до редакції 07.06.2018

Litun O.O. Peculiarities of carrying out urgent investigative measures concerning missing children involved in criminal activities related to illegal drug trafficking. The specifics of conducting urgent search measures with regard to missing children involved in criminal activities related to drug trafficking. As a result of the analysis of the current specifics of the investigative work of the operational units and the thoughts of the operative workers, the author has indicated that, in order to take measures to trace the missing children, it is important to determine the prerequisites that testify to the possible involvement of the child in criminal activities related to illicit drug trafficking, or voluntary (unconscious) occupation of them by such activity.

Such signs include: frequent stay of the child in places where the use of drugs is prevalent; maintaining friendly relations with persons involved in drug trafficking or the use of drugs; causeless change in behavior, mood, psychological and physical condition; gradual or sharp change of interests to training, occupation, circle of communication; change in the nature and content of conversations (frequent use of jargons), etc.; recent detention by police officers, including those who used drugs; presence of foreign objects, drugs or substances (rubber contraceptives), cutting surgical gloves, drugs that reduce acidity of the stomach, fastening tablets, soothing pain relievers, foil, iodine, potassium permanganate, sulfur, etc.); being on the account in law enforcement bodies; increased interest of the child to software products on the Internet connected with drug trafficking, etc.

Keywords: child, missing person, criminal proceedings, drug trafficking, search measures, search.